Др РАДМИЛА КОВАЧЕВИЋ - КУШТРИМОВИЋ
ванредни професор Правног факултета у Нишу

UDK 347.191

ПРИЛОГ ТЕОРИЈИ ПРАВНИХ ЛИЦА

I Увод

1. Право се, као феномен, приказује човеку мрежом правних односа који се састоје из овлашћења и обавеза. Њихови носиоци могу бити људи, као појединци, и њихове групе или удружења. Зато је основно питање сваке филозофије права питање *„правног субјективитета"* (подвукао аутор).[1])

Модерна правна наука се држи начела да је људско биће, правни субјект, по себи. До њега се стигло у дуготрајном историјском процесу развоја друштвених односа и правне свести, и може се рећи, да је модерна творевина.

2. После људских бића — физичких лица као правних субјеката, појавила су се правна лица. То су разне групе, удружења, организације људи који имају посебну имовину од имовине појединаца који их чине, којима закон признаје својство правног субјекта.

Посматрано ван правнотехничког оквира, правна лица су настала ради подмирења потреба које су захтевале већи број људи и већу економску моћ, односно, имовину.

Развој модерних друштава је незамислив без правних лица. На такву тенденцију утиче све израженији потрошачки карактер западноевропских, али и социјалистичких, друштава. Неке савремене потребе су толико сложене да се не могу реализовати ни у оквирима појединих правних лица, па ни снагама правних лица једне земље, због чега долази до стварања групација правних лица и мимо државних, па и континенталних граница.[2])

3. Ове напомене су довољне да покажу да у праву постоје две врсте субјеката: физичка лица и правна лица.

Међутим, чињеница да су физичка лица као правни субјекти дуго времена били једини модел правног субјективитета, ударила је неизбрисив печат теорији правних лица као субјеката у праву. Тачно је, она се, до дана данашњег, није ослободила доминације појединачног субјекта као облика правног субјективитета.

---

[1]) Тадић, Љ.: Филозофија права, Загреб, 1983. год., стр. 223.
[2] Круљ, В.: Пословне групације предузећа у капитализму, Анали, Београд, 1987. год. бр. 5.

ДЕО I

Аспект негације правних лица

4. Правно лице, као субјект у праву, већ по свом називу, показује потпуну оданост правном систему као једином творцу, за разлику од физичког лица које има аутономни субјективитет. Зато је правна теорија, на појаву правних лица, реаговала теоријом фикције. Према овој теорији правна лица су фиктивни правни субјекти. Само се помоћу фикције збир физичких лица може сматрати као један субјект (fingitur una persona), и то је „чист" правни појам. Једино је човек способан да има вољу и буде субјект у праву, а правно лице ствара законодавац и то је једна фикција (Савињи).

Физичко лице као правни субјект је резултат општег учења о еминентној улози човека у свету, које се у европској култури означава као индивидуализам.[3]) Зато је појединачни субјект у праву подигнут на ранг општег појма; правни субјективитет је добио облик физичког лица и сваки нови облик се морао уклапати у појам субјекта само путем фикције.

5. Правно лице као правни субјект развијало се као супротност физичком лицу, ради очувања „правног интегритета" физичког лица као правног субјекта. На другој страни, правни режим правних лица обликован је по угледу на режим појединачног субјекта, као „природног" субјекта у праву. Само тако је група људи, са својом имовином, могла да пређе „из социологије у правну науку". Савршена кохерентност која је постојала између појединачног субјекта, субјективног права и државе, тиме није доведена у питање.

Кад је утемељено у правну теорију, правно лице је добило иста обележја као и физичко лице, иако је потпуно различито од њега.[4]) Био је то највиши степен „правног синкретизма". Он је утицао на велики број националних правних теорија и законодавстава, и значио је афирмацију правног лица уз истовремено његово негирање. Правно лице као персонификација колектива (заједнице, групе људи) остало је стешњено у правила која важе за физичка лица.

6. Много касније, кад су правна лица, због свог значаја, постала незаобилазна, развија се учење о субјекту које појам субјекта у праву раздваја од физичког лица као правног субјекта. То је омогућило да се, са развојем друштвених односа, разни облици могу појавити као правни субјекти; у модерном праву то су физичко и правно лице, што не искључује могућност настанка још неких врста субјективитета.

Аргументи за одбацивање идеје о физичком лицу као једином облику субјективитета, „природном" субјекту, нађени су у настајању самог физичког лица као субјекта у праву. Наиме, и физичка

---

[3]) Класично право је сходно физичком лицу као правном субјекту саобразило многе, основне, правне појмове; такви кореспондирајући појмови су: субјективно право, приватна својина, тестамент, уговор.

[4]) Цитирано по: Gastaud, J. P: Personnalité morale et droit subjectif, Paris, 1977. god. str. 6.

лица су „фикције“ јер се и њихов субјективитет дугује правним прописима. Тако нпр. робови су били људи али им није било признато својство правних субјеката; то је био случај са странцима, женама, колонизираним становништвом, неслободним сељацима итд. Очигледно је, да не постоји природни субјективитет у праву и да се до њега долази „аутономијом“ права. То данас више нико и не спори.

7. Правна лица су израз колективних интереса; као правни субјект правно лице је „маска“ за најразличитије циљеве, разне облике организације, како по броју људи који их чине, тако и по начину изражавања колективне воље, као и по времену трајања итд. Иста „комуникација“ остварује се између човека, физичког лица као субјекта у праву и правног субјекта као његове маске. Наиме, и правни субјективитет физичког лица остварује своје јединство, као и свој континуитет из природе физичког лица — човека.[5])

ДЕО II

„Објекти“ правних субјеката

8. Однос између правног субјективитета код појединачног субјекта и физичког лица као „објекта“ ове врсте субјекта, решава се, традиционално, принципом аутономије воље; појединац као субјект у праву постаје својом вољом, као израз слободе човека у филозофском смислу речи. Поред тога, и истим тим принципом, целокупна човекова личност је „покривена“ правним субјективитетом. То се, у праву, изражава општем пословном способношћу физичког лица као правног субјекта, којом се реализује његова правна способност, односно, субјективитет.

9. Код правног лица тај однос је сложенији, иако се правно лице развијало као „робот“ физичког лица као правног субјекта. „Објект“ правног лица као правног субјекта није појединац, већ велики број људи који треба да стварају колективну вољу, сличну оној код појединачног правног субјекта. То значи да би и правни режим за ову врсту субјекта морао бити друкчији. Супротно, велики број прописа о правном лицу изграђен је на претпоставци о изразитој сличности између појединачног субјекта и правног лица; разумљиво, кад је правно лице могло бити прихваћено само уз „добру вољу“ појединачног субјекта, и под његовим условима. Правни режим ових врста субјеката разликује се само у оним елементима који проистичу из природе физичког лица; то су овлашћења и обавезе из породичног права (нарочито, родитељских односа).

10. Правни режим правних лица, слободно се може тврдити, настајао је на изузецима од режима који важи за појединачне субјекте. Правно лице је творевина човека као законодавца, дакле, једне врсте правног субјекта. То значи да је обликована по његовој вољи, а у одређеном циљу. Оно што је законодавац могао да уради

[5]) Raymond, M: Personne et sujet de droit, Rev. trim. de droit, Paris, № 4.

то је да и другу врсту субјекта пројектује из свог угла. Међутим, субјективитет правног лица морао је, из истих разлога, да добије сасвим одређени „објект"; он је одређен циљем због кога се оснива правно лице. Његова комуникација са „објектом" је морала бити далеко боља него што је случај за појединачним правним субјектом. Код правног лица, „објект" је, у потпуности, покриван правним субјективитетом; то није случај са појединачним правним субјектом иако је правна теорија одувек говорила о његовој општој правној способности. Физичко лице као „објект" правног субјективитета, маске за правне дносе, је шире од правног појма; оно постоји и без правног субјективитета и шире од њега. Правна способност физичког лица је само један облик у коме се еманира људска личност и ради остваривања неких његових делатности; правно лице је његова творевина са тачно одређеним циљем. Он се остварује у одређеној организацији људи и одређује „објект" правног лица као правног субјекта. Висок степен кохезије између, „објекта" правног лица и његовог субјективитета чини да правно лице, у правном промету, делује као један субјект, (независно од броја људи који га чине).

11. На другој страни, из велике подударности „објекта" правног лица са правним лицем као субјектом, произилази и основна противуречност у правном лицу као субјекту у праву. Она се односи на процес формирања воље у правном лицу неопходне у праву за настанак трајање и реализовање правних односа. Наиме, право се морало побринути за низ правних правила којима ће се уредити тај процес, како би правно лице, у правном промету могло да наступа као један субјект, у чему се и огледа целокупни ефекат правних лица као правних субјеката. Да би се постигла јединствена воља у правном лицу, поред законских прописа, доносе се и други правни акти: статути правног лица, правилници, споразуми. Њима се регулишу међусобни односи чланова правног лица, као и њихов однос према средствима правних лица и то од стране самих чланова правног лица. Скуп тих прописа у свим правним системима је велики и сачињава посебан део права који се, због настанка, назива аутономно право. Оно „одговара" за садржину правног лица („објект" правног лица) и не сме да наруши јединство правног лица као правног субјекта. Сви прописи о „објекту" правног лица морају бити у функцији правног лица као једног субјекта у правним односима.

Из свега изложеног се може приметити да се правно лице као правни субјект по „објекту" разликује од појединачног субјекта, а по дејству (а то је најважније за правни субјект) не. То мора, неминовно, да доведе до сличности али и разлике са појединачним правним субјектом.

12. На другој страни, задаци или циљеви због којих се оснивају правна лица су данас такви да ни појам правног лица није више у стању да сачува своју монолитност. Наиме, правна лица се толико међусобно разликују да је међу њима више разлике него сличности. Чини се да је илузија и даље говорити о појму правног лица као општем појму, јер он практично и не постоји. Покушај подела правног лица на различите његове врсте је најбољи доказ распадања општег појма. Зато правна теорија модерног права, има,

битно, два задатка; један је, изучавање спољашњег деловања правног лица (то је дејство због кога је правном лицу признат субјективитет), а други анализа „објеката" правних лица у циљу утврђивања најбољег начина за формирање колективне воље правног лица. Због разноврсности облика правних лица, она нису више, ексклузивни правни субјекти већ је интересантан и њихов „објект".[6]

ДЕО III

Правна лица као правни субјекти

13. Савремени друштвени развој, у свим правцима и у највећој мери, одвија се преко правних лица. Она су тако значајан феномен наше стварности да се тешко може разумети колико се споро развијало сазнање о правном лицу као правном институту.

Али, ако се правна теорија, одавно, не бави доказивањем реалности правних лица, то није случај са низом других питања у вези са правним лицем; на том плану сигурно је најзначајније „откриће" да је субјект права апстрактни правни појам „општа функција у систему права", која може имати или физичку личност као конкретни садржај или групу људи.[7] И у једном и у другом случају ради се о определењу права да овим реалним појавама призна статус правног субјекта. То даље значи да могу остваривати функцију субјекта.

14. Разлог због чега се правном лицу, поред физичке личности, признаје статус правног субјекта лежи у имовинској самосталности коју реализује одређена организација људи. За приватно право, у коме се, у правном промету, сучељавају имовине као „изворишта и уточишта" правних односа, тај атрибут је опредељујући. Зато правна лица могу да буду носиоци правних односа: да их стварају, мењају и укидају. С тог аспекта посматрано, правна лица су правни субјекти као и физичка лица, само, како каже, Рејмонд, на другом нивоу. То што иза овог субјекта не стоји појединац већ група људи, не дира у дејство правног лица у правном промету; то отвара питање „асимилације" појединаца који чине правно лице до тачке да представљају јединствену вољу, тачније једну вољу у уговорном праву. Оно је још интересантније код разних облика удруживања правних лица која су, све чешћа у капиталистичким земљама. Због сигурности правног промета, групације предузећа, имају статус који се одређује или законом, или уговором; тако је питање њиховог субјективитета уређено, али не и проблем формирања колективне воље.

---

[6]) То захтева принцип једнакости људи пред законом; да ли јачањем правних лица као правних субјеката настаје опасност потискивања субјективитета физичког лица, као основног субјекта.

[7]) Raymond, M: op. cit. p. 795.

1. *Правна лица у нашем праву*

15. Наше право познаје правно лице као правни субјект. Општа правна правила која важе за правна лица као правни субјект, у упоредном праву, примењују се, mutatis mutandis и у нашем праву.

Међутим, правни субјективитет правних лица је битно одређен основним својинским обликом, друштвеном својином, и сходно томе унеколико, измењен. Интересантно је, да се ово питање није најозбиљније до сада поставило иако је одувек било јасно да је класичан појам правног лица неодржив у нашем праву. Наиме, наше право је задржало појам правног лица и у условима државне својине као и друштвене својине, а и један и други облик су колективни облици својине. Ово напомињемо због тога што правна лица у овом својинском систему нису имала сопствену имовину са којом би наступала у правном промету. Средства за производњу којима се стиче доходак (назив за ствари и друга добра као објекте поводом којих настају имовинска права) припадају друштву, у целини, а правна лица само, ограничено, управљају њима. Право управљања или коришћења или располагања, како се, иначе, различито називало, вршено је у општем интересу, заједничком, и интересу чланова правног лица.

Ако се правно лице јавља као „маска" за групу људи која има своју имовину и одређене циљеве које је одредила и за које ангажује сопствену имовину, онда правним лицима у нашем праву недостају основни елементи за настанак.

16. Јуристички начин мишљења окаменио је један модел у праву који се креће у оквирима приватне својине — појединачни субјект који остварује свој интерес и уговор као средство за његову реализацију. Правно лице се, видели смо, веома тешко уклапа у тај модел. Па ипак и правно лице је, истовремено, највиши облик индивидуализма[8] иако иза овог облика субјективитета стоји колектив људи.

Међутим, што су се правна лица, у свом постојању, удаљавала од свог почетка модел се све више деформисао. На то су утицале промене у својинском систему; приватна својина се веома различитим мерама ограничава (мере социјализације и пореза на поседовање добара угрожавају и саму срж својине).[9] Имовина правних лица служи за остваривање циљева који су све мање одређени од стране самих чланова правних лица. То је најдрастичније изражено код национализације крупних привредних предузећа као правних лица. Па ипак појам правног лица као правног субјекта је спасен.

17. Увођење државне социјалистичке својине, такође, није, формално правно, довело до негирања правних лица као правних субјеката. Међутим она су се трансформисала; то је имало за последицу неостваривање бројних ефеката који произилазе из појма субјективитета. У нашем праву, а и у осталим социјалистичким земљама, привредне активности које се одвијају на нивоу правних

[8]) Gastand, J. P. op. cit. p. 11.

лица нису показивале тенденцију раста, пре се може рећи, опадања, јер није омогућена њихова мотивисаност у правном промету, као ни одговорност за такво стање.

18. Устав СФРЈ је, начелно, прихватио постојање правних лица, препуштајући закону даље њихово уређење. Статус привредних субјеката као правних лица регулисан је Законом о удруженом раду. Пре измена и допуна овог закона из 1986. године, основни организациони облик удруживања рада и средстава била је основна организација удруженог рада. Као привредни субјект она је имала статус правног лица, друштвено правно лице, иако је настојала „осамостаљивањем" из организације удруженог рада која је, организација људи и имовине, и сама представља правно лице. У правном промету су и организација удруженог рада и основна организација удруженог рада, као њен део, наступале као различити правни субјекти. Организација удруженог рада, као правни субјект, остала је без конкретне садржине, „објекта"; са издвајањем основне организације из састава радне организације (сходно условима чл. 320. ЗУР), радна организација је остала и без персоналног и имовинског елемента. То је, за правну теорију, знак да не постоје разлози за постојање правног лица. Међутим, организација удруженог рада је и даље остајала правно лице, као „доказ" да су правна лица као субјекти у праву артифицијелног карактера.

19. Разлози због којих је законодавац омогућио конституисање основне организације удруженог рада, у оквиру радне организације, нису занемарљиви. Наиме, они леже у потреби остваривања најнепосреднијег управљања средствима за производњу од стране оних који са њима раде. Такође, се, оснивањем основне организације удруженог рада омогућавала непосредна контрола над радом као и могућност мерења производних ефеката сваког појединца, члана правног лица. Очигледно је, да је законодавац имао у виду значај унутрашњих односа у правном лицу. Овим решењем је постављена брана према могућности „асимилације" појединаца од стране правног лица.

20. Међутим, правно лице као правни субјект се конституише због спољних дејстава због могућности да буде носилац права и обавеза у правном промету. То је основна идеја, и њој морају бити подређена сва остала решења. Ако се то изгуби из вида, доводи се у питање субјективитет правног лица. Примећено је, с правом у правној теорији да правно лице може дејствовати у праву, као правни субјект ако представља „непрозирни екран"; већа прозрачност његовог екрана, онога, дакле, што се догађа иза екрана, није погодна за ефикасно деловање правног лица. Односи унутар правног лица, и деловање правног лица у правном промету, спољашњи, не могу стајати у истој равни.[10] Унутрашњи односи у правном лицу су подређени његовом спољњем дејству, они су његова функција. Занемаривање овог ранга односа у правном лицу може имати веома неповољне последице.

---

[9]) Агостини, Е: Сасушивање права својине у Француској, Правни живот 1985. год. бр. 5. стр. 474.

[10]) Raymond: цит. чл. стр. 7.

21. У нашем праву је, омогућавањем да се из радне организације издвоји основна организација удруженог рада са статусом правног лица, поремећена одговорност за обавезе у правном промету. Наиме, статус правног лица као правног субјекта у правном промету, се еманира, најчешће, кроз свакодневно закључивање и извршавање бројних облика уговора. Постојање два субјекта на истој имовини, отвара питање ко одговара за преузете обавезе?

У чл. 251. ст. 1. ЗУР одређено је да друштвено правна лица одговарају за обавезе средствима којима располажу. Ова одредба не би привукла пажњу правне теорије да истим законом није предвиђена могућност да основне организације удруженог рада, у оквиру радне организације, имају статус правног лица (чл. 37.).[11] Тако је један унутрашњи однос, између производних и других целина, постао доминантан над основним односом код правног лица; спољашње дејство правног лица као једног субјекта, доведено је у питање јер је исто својство добио и унутрашњи однос. То је разбило појам правног лица као правног субјекта. Практично, радна организација није могла и даље бити правни субјект јер не располаже имовином са којом би учествовала у правном промету; из које се поверилац може намирити у случају неизвршења уговорне обавезе.

22. Изменама и допунама ЗУР, унеколико је друкчије уређен однос између организације удруженог рада и основне организације удруженог рада; за нас, то је питање односа између унутрашњег и спољашњег деловања правног лица. Чланом 244. ст. 1. ЗУР основна организација удруженог рада има право располагања друштвеним средствима којима, у остваривању права над друштвеним средствима, управљају радници у тој основној организацији. Основна организација има право да стиче и преноси права поводом друштвених средстава, да учествује у правном промету. То значи да је она правни субјект.

Међутим, ст. 2. истог члана, одређује се да она то своје право остварује преко радне организације. Из тога следи закључак да је радна организација способна да закључује правне послове, и друге правне радње, да одговара за преузете обавезе у правном промету, једном речи, правни субјект. Тако се догодило да је основној организацији признато својство правног лица, али га она не може реализовати, осим ако самоуправним споразумом није друкчије одређено. С правом је, зато, постављено питање не значи ли то да радна организација иступа у правном промету као заступник основних организација или као њихов комисионар.[12] Истина законодавац захтева да овлашћења радне организације буду уређена самоуправним споразумом о удруживању у радну организацију. Последице иступања радне организације у правном промету као заступника основних организација или као њиховог комисионара су различите, што произилази из природе ових института. Не улазећи у суштину ових питања, можемо констатовати да ни нова решења ЗУР нису

[11]) Више о овоме код: Јанковец, И.: Одговорност организација удруженог рада за материјалне обавезе, реф. са Саветовања о изменама и допунама ЗУР, одржаног 1. и 2. јуна 1987. год, у Крагујевцу.

[12]) Јанковец, И: Исто, стр. 187.

на правилан начин разрешила питања правног субјективитета правних лица у режиму друштвене својине.

23. Разлози због којих законодавац није могао, на радикалан начин, да уреди питање субјективитета правних лица у нашем праву заслужују нашу пажњу. Упућивање на њих може допринети новим решењима која неће доводити у питање спољашње дејство друштвених правних лица као правних субјеката.

У нашој правној теорији, као својеврсном изразу идеолошке концепције развоја социјалистичког друштва, настао је, нарочито у време доношења ЗУР, захтев да права радних људи као чланова правних лица не буду ничим нарушена. Он је проистекао из социјалистичког опредељења о положају и улози радних људи. Као један од гаранта појавио је поседовање тзв. оригинерних права, а не изведених из права других субјеката. Наиме, сматрало се радни људи морају имати права која проистичу непосредно из закона. Тако им је признато право рада, па и право располагања, које врши правно лице (организација, или основна организација удруженог рада, сходно чл. 244. ЗУР.) Сматра се, да се таквим решењем не доводи у питање њихов положај, и не могу бити експроприсани у својим правима од стране правног лица. Зато су унутрашњим односима у друштвено правним лицима призната таква правна дејства и доведена у опасност основна дејства правног лица да према споља, у правном промету, иступа као један правни субјект.

24. Признавање тзв. оригинерних права радним људима, и одбацивање, изведених, не може се тражити у аналогији са оригинарним и деривативним стицањем и правима у класичној теорији јер је та подела у функцији правно техничких правила везаних за право својине и других права. Она никако није примерена контексту односа у правном лицу из више разлога:

Најпре, правно лице није правни субјект потпуно различит од појединаца који га чине; оно је њихова организација и они му дају дејство у праву. Краће речено, оно, у принципу настаје њиховом вољом, и зато се сматра да је оно највиши израз индивидуализма. Ако социјалистичка правна теорија пође од те претпоставке, а томе јој помаже и својински систем (друштвена средства су својина целог друштва), онда нема разлога да чланове правног лица посебно штити од самог правног лица признавањем оригинерних права радних људи. Сматрам да је целокупни тај проблем погрешно постављен; правна лица су субјекти у праву, и она морају располагати одређеним правима са којима ће учествовати у правном промету. Према споља то мора бити један субјект јер се само тако може остварити његова функција као правног субјекта, а да се не доведе у питање правни промет, односно, правна сигурност.

Друго је питање, не и занемарљиво, како остварити принцип да чланови правног лица, радни људи, учествују у управљању пословима у правном лицу како би могли да утичу на боље пословне резултате јер на тај начин остварују и већу зараду (увећавају своју личну својину и имовину.). Оно се мора решавати у оквиру унутрашњих односа у правном лицу, или под питањем „објекта“ правног

лица. Морам признати, да је то питање данас избило у први план и у капиталистичким земљама. У нашем праву оно је важно и због својинског система, који се још увек не остварује као друштвена својина; ако се призна да друштвена правна лица у нашем праву представљају наметнуту организацију радних људи, од стране државе и по њеним правилима, онда има смисла водити посебну бригу о правима радним људи. Само и онда то не може ићи на штету организације правних лица, њиховог дејства у правном промету, јер ће то опет штетити радним људима, већ се мора решавати на плану самосталности, односно, несамосталности правних лица. Овај проблем, морамо признати, представља данас најактуелнији проблем у нашем праву, и отуда, прави изазов за теорију права.

Dr RADMILA KOVAČEVIĆ—KUŠTRIMOVIĆ
professeur agrégée

CONTRIBUTION A LA THEORIE DES PERSONNES CIVILES

Résumé

Les personnes civiles sont des sujets du Droit civil qui se sont développées de telle manière qu'elles étaient niées comme sujets juridiques par rapport à la personne physique comme sujet juridique. En même temps les personnes civiles sont formées dans la théorie juridique et dans la législation à l'exemple de la personne physique comme un sujet juridique »naturel«.

Les différences fondamentales entre les personnes physiques et les personnes civiles, comme sujets juridiques, proviennent de la nature »de l'objet« qui forme leur contenu; chez la personne physique c'est l'homme-individu chez les personnes civiles c'est un groupe d'hommes. Pourtant le mouvement juridique avait besoin des porteurs des rapports juridiques qui présenteraient certains biens et qui répondraient pour les obligations prises. On pouvait cela réaliser par rapprochement de ces deux groupes des sujets juridiques, en un mot, les personnes juridiques devaient avoir la même efficacité que les personnes physiques.

Avec une importance exceptionnelle, que les personnes civiles ont dans le droit moderne, on a posé la question de »la communication« entre la personne civile, comme sujet juridique, et son »objet« plus exactement la question de la réalisation de la communication entre les membres de la prsonne civile, qui font le rapport intérieur dans la personne civile et l'activité extérieure de la personne civile comme d'un sujet. Chez la personne physique ce n'est aucun problème: l'individu dans le mouvement juridique participe en accord avec sa volonté. Chez les personnes civile apparaît le problême de la limitation de la libre volonté des membres de la personne civile. Sans nullement dégaigner l'importance du rapport intérieur dans la personne civile nous estimons pourtant qu'il doit être soumis au rapport extérieur si l'on désire garder la subjectivité de la personne civile. Si on élève les rapports intérieurs dans la personne civile au rang du rapport extérieur alors »l'objet« de la personne civile devient le sujet juridique ce que, à cause de plusieurs rapports, annule l'effet de la personne civile comme d'un sujet juridique. C'est souligné parce que notre théorie juridique, ayant en vue la position de l'individu dans la société socialiste, a permis quelques solutions législatives qui n'avaient pas tenu compte des élements essentiels chez la personne civile comme sujet juridique. C'est ainsi qu'on a pu arriver que l'organisation du travail associé présentait le sujet juridique mais aussi l'organisation de base elle-même, qui était l'élement des rapports intérieurs dans la personne civile. Par les changements et les suppléments de la Loi sur le travail associé cette question n'est pas radicalement résolue.